

lik eseri önemli bir yer tutar. İsmail Hikmet Ertaylan, Şâzî'den bir yıl önce Yüsuî mahlasını kullanan bir şairin Candaroğlu Hükümdarı Bayezid'e sunduğu 3000 beyitlik bir makteli olduğuna işaret etmektedir ("Yüsuî-i Meddah", *TDED*, 1/4, s. 117-121). Yahyâ b. Bahşî'nin 905 Şâbanında (Mart 1500) tamamladığı *Makte'l-i Hüseyin* ise 976 beyit olup 938'de (1532) istinsah edilen bir nüshası Ankara'da bulunmaktadır (DTCF Ktp., Muzaffer Ozak, nr. 1, 248). Lâmiî'nin *Kitâb-ı Âl-i Resûl* adlı eseri de 989 beyitlik bir makteldir. Hacı Nûreddin Efendi'nin 940'ta (1533-34) sade bir Türkçe ile telif ettiği, zayıf bir nazım tekniğine sahip olmakla birlikte kahramanlıkla ilgili beyitleri çok beğenildiği için yedi defa basılan *Vak'a-i Kerbelâ'sı* da (İstanbul 1285-1341) sevilen bir eserdir. Gelibolulu Câmî-i Rûmî'nin sanatkârane bir üslûpla kaleme aldığı *Saâdetnâme* ile (yazmaları için bk. *TCYK*, s. 455-458) Âşık Çelebi'nin *Makte'l-i* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5329) Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin *Ravzatü's-Şühedâ'* adlı eserinin tercümesinden ibarettir. Bu makteller arasında her bakımdan en mükemmeli, Fuzûlî'nin *Hadikatü's-suedâ'sıdır*. Şeyma Güngör'ün doktora çalışması olarak neşre hazırladığı eser (Ankara 1987) Türk dünyasında muharrem ayında Sünnî ve Şîî çevrelerce sevilerek okunmuş, dünya kütüphanelerinde bulunan 225'ten fazla yazma nüshasının yanı sıra defalarca basılmış ve manzum kısımları bestelenmiştir (ayrıca bk. **MAKTEL-i HÜSEYİN**).

Adında Kerbelâ kelimesinin yer aldığı, halk için sade bir dille hikâye ve roman üslûbunda kaleme alınmış eserler de vardır. Edhem Efendi'nin *Vak'a-i Kerbelâ'sı* (İstanbul 1291), Sâfi'nin *Kerbelânâme'si* (Türk Dil Kurumu Ktp., nr. 84), Halis Efendi'nin *Vak'a-i Kerbelâ'sı* (İÜ Ktp., TY, nr. 2445), İbnürreşad Ali Ferruh'un *Kerbelâ'sı* (Paris 1305), Hilmizâde İbrâhim Rifat'ın *Hiz. Hüseyin Radıyallahü anh Vak'a-i Dilsûz-ı Kerbelâ'sı* (İstanbul 1326), Mehmed Nâzım'ın *Kerbelâ'sı* (İstanbul 1327), Mir Câferzâde Mir Mehmed Kerim'in *Kerbelâ Yankısı* (Bakü 1329), Kemâleddin Şükrü'nün *Kerbelâ: İslâm Tarihinde Nifak Hasan-Hüseyin Muaviye-Yezid'i* (İstanbul 1928), Ziya Şakir'in *Kerbelâ Vak'ası* (İstanbul 1942) ve *Kerbelânın İntikamı* (İstanbul 1944), Remzi Korok'un *Kerbelâ Şehidleri* (İstanbul 1967), Kemal Pilavoğlu'nun *Âh Kerbelâ!* (Ankara 1967), Necmi Onur'un *Kanlı Kerbelâ* (İstanbul 1968), Murat Sertoğlu'nun

Kerbelâ (İstanbul 1970), S. Münir Yurdapın'ın *Kerbelâ Fâciası* (İstanbul 1970) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. Ayrıca kütüphanelerde "Vak'a-i Kerbelâ" vb. başlıklar taşıyan, müellifi belli olmayan manzum-mensur pek çok eser mevcuttur.

Kerbelâ olayı etrafında gelişen bu zengin malzeme folklor ve müziğe de intikal etmiş. Türk din müzikisinde hadisenin cereyan ettiği ayda özellikle tekkelerde yapılan dinî merasimlerde muharrem ilâhileri ve mersiyeleri okunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Fuzûlî, *Hadikatü's-suedâ* (nşr. Şeyma Güngör), Ankara 1987, s. XX-XXII; Ağah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1984, s. 132-133; Cemâl Kurnaz, *Hayâli Bey Divânı'nın Tahlîli*, İstanbul 1996, s. 151, 367; Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, İstanbul 1999, s. 56-58; Hüseyin Mücib el-Misrî, *Kerbelâ' beyne şu'arâ'i's-şu'ûbi'l-İslâmiyye*, Kahire 1421/2000; Elnore Azizova, *Kerbelâ Vak'ası* (yüksek lisans tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 41-94; Metin And, *Ritüelden Drama: Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, İstanbul 2002, s. 28-53; a.mlf., "Sanat ve Kerbelâ: Muharrem ya da Taziye Gösterileri Pekçok Münyatüre Konu Olmuştur", *Milliyet Sanat Dergisi*, sy. 289, İstanbul 1978, s. 10-12; a.mlf., "Eski Edebiyatımızda Yarı Dramatik Bir Tür: Maktel ve Münyatürlü Maktel Yazmaları", *Türkiyemiz*, sy. 61, İstanbul 1990, s. 4-15; I. Mélikoff, "Le drame de Kerbelâ dans le litterature épique turque", *REI*, XXXIV (1966), s. 133-148; Bedri Noyan, "Bektaşî ve Alevîlerde Muharrem Âyini, Aşûre ve Mâtem Erkânı", *HK*, I (1984), s. 89; Günay Kut, "Âşık Çelebi", *DİA*, III, 549; İlyas Üzüm, "Hüseyin", a.e., XVIII, 521-524.

MUSTAFA UZUN

KERBİYYE

(الكربية)

Ebü Kerb ed-Darîr
(ö. I./VII. yüzyılın sonları)
tarafından kurulan
ve Muhammed b. Hanefiyye'nin
imâmetini kabul edip onun ölmediğini
ileri süren Keysânîyye fırkası
(bk. KEYSÂNİYYE).

KERÇ

Kırım'da tarihî bir şehir.

Kırım yarımadasının en doğu ucunda olup Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde kendi adını taşıyan idarî birimin (rayon) merkezidir. 1983 yılı rakamlarına göre şehir nüfusu 182.500'dür. Nüfusuna büyük çoğunluğunu Ruslar oluşturmaktadır. Şehre kayıtlı Kırım Tatarı sayısı sadece 200 civarındadır. 1980'li yılların sonlarından itibaren

Kırım'a dönerek bölgeye yerleşen Kırım Tatarları'nın sayısı giderek artmakla birlikte bu yerleşimlerin şehir içinden ziyade varoşlarda kurulan yeni yerleşim yerlerine ve çevredeki köylere olduğu dikkat çekmektedir.

Kendi adını verdiği, Karadeniz ile Azak denizini birbirine bağlayan stratejik Kerç Boğazı'nın (Antikçağ'daki adıyla Kimmer Bosforu'nun) üzerinde kurulmuş olması şehre tarih boyunca özel bir yer vermiştir. Kerç'in tarihi, aynı arazi üzerinde milâttan önce VI. yüzyılda kurulan eski Yunan (Miletli) şehri Pantikapeon'a kadar gider. Antik Bosfor Devleti'nin başşehri olan Pantikapeon bölgedeki en önemli merkezlerden biriydi. Pantikapeon milâttan sonra 370'te Hunlar ve 576'da Gök Türkler tarafından istilâ edildi. 679'dan itibaren de Hazar Devleti'ne tâbi oldu. Şehrin XI. yüzyıldan başlayarak Kerç (Kerçyu) diye adlandırılmaya başlandığı görülür. Daha sonra Peçenekler'in ve Kıpçaklar'ın eline geçen şehir, XIII. yüzyılın ortalarında bütün bölge gibi Cengiz İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdi. 1318'de Altın Orda Devleti'ne vergi vermek şartıyla Cenevizliler Kerç'e hâkim oldular. 1475'te Kırım'ın güneyindeki Ceneviz hâkimiyetine son veren Osmanlılar Kerç'i de fethettiler. Cenevizliler'den alınan diğer Kırım kaleleri gibi Kerç de yarımada üzerinde bulunmasına rağmen Kırım Hanlığı'na değil Osmanlı Kefe sancağının (daha sonra eyalet) bir parçası olarak doğrudan merkezî idareye bağlandı. Osmanlı hâkimiyetinde Kerç'te 1520'de biri müslümanlara (Şehzade Camii mahallesi), diğeri hristiyanlara ait iki mahalle bulunuyordu. 1542'ye doğru şehir fizik ve nüfus bakımından gelişme gösterdi, üç müslüman (Şehzade Camii, Hoca Sinan Camii ve Çerkez mahalleleri), iki de hristiyan mahallesi oluştu. 1520'de kırk sekiz hâne müslüman, yetmiş üç hâne hristiyan olmak üzere 121 hâne olan nüfus (yaklaşık 600 kişi), 1542'de 190 hâne müslüman, kırk yedi hâne hristiyan olmak üzere 237 hâneye (yaklaşık 1200 kişi) yükselmiştir. Ayrıca bu dönemde yaptırılmış cami, medrese, hamam ve çeşmelerin mevcut olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında muhtemelen Şehzade Mehmed tarafından yapıldığı için Şehzade Camii olarak da anılan Beyazıt Camii ve Mustafa Çelebi Camii sayılabilir. Şehir XV ve XVI. yüzyıllarda birçok defa Zaporoğ Kazakları'nın baskınlarına mâruz kaldı. 1076 yılı ortalarında (1666 başları) bu

KERÇ

rayı gören Evliya Çelebi, Kefe sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Kerç'in II. Bayezid döneminde yapılmış bir kalesi olduğunu, içinde 200 ev, bir hamam, on dükkân, II. Bayezid adına inşa edilmiş bir cami, bir Latin kilisesi, 889'da (1484) inşa edilmiş iç kalede ise yirmi ev, bir mescid ve 150 kale neferi bulunduğunu yazar. Şehrin varoş kısmınının 300 evden oluştuğunu, burada 995 (1587) tarihli Mustafa Çelebi Camii, ismini belirtmediği bir başka cami ile bir mescid, hamam, han, mektep, medrese, 100 dükkânın mevcut bulunduğunu da belirtir. Bu bilgilere göre Kerç'in 2000-2500 nüfuslu bir kasaba haline geldiği anlaşılmaktadır.

Azak Kalesi'nin 1696'da Ruslar'ın eline geçmesi ve bunun 1700 yılında imzalanan İstanbul Muahedesi ile tanınması üzerine Ruslar'ın Azak denizi vasıtasıyla Karadeniz'e inebilecekleri endişesi Osmanlı Devleti'ni tedbir almaya sevketti. Bu amaçla Kerç Boğazı'nın suni olarak kapatılması bile bir ara tartışıldı. Neticede, 1114 (1702) yılında Kerç Boğazı'nı korumak üzere büyük ve müstahkem bir kale inşa edilmesine karar verildi. Böylece 1115'te (1703) Kerç şehrinin 10 km. kuzeydoğusunda Akıntı Burnu mevkiinde Yenikale yapıldı.

1769-1774 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi üzerine Kerç ve Yenikale elden çıktı. 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması hükümlerine göre Yenikale ile birlikte Rusya'ya terkedilen Kerç bu tarihten sonra tam bir Rus şehri olarak gelişti ve Şark havasını büyük ölçüde kaybetti (şehre ilk yerleştirilenler, Osmanlı hâkimiyetinden kaçarak Rusya'ya sığınan Ege adaları sakinlerinden Rumlar oldu). Kerç, Rusya tarafından ilhakının ardından Rus Karadeniz filosunun ilk üsü oldu. 1790'da Kerç önlerinde Rus ve Osmanlı donanmaları arasında meydana gelen deniz savaşında Amiral Fyodor Uşakov kumandasındaki Rus donanması Osmanlılar'a karşı zafer kazandı. Şehir, 22 Ekim 1821'de Kırım'ın bağlı bulunduğu Tavrida "guberniya"sından ayrı tutularak Yenikale ile birlikte özel şehir idaresi statüsüyle doğrudan merkeze bağlandı. Böylece Kerç'in bundan sonraki gelişmesi etnik, demografik ve sosyal yönden olduğu kadar idarî olarak da Kırım'ın diğer kısımlarından ayrılmış oldu. Kerç, Kırım Savaşı esnasında 24 Mayıs 1855'te İngiliz-Fransız-Osmanlı müttefik orduları tarafından işgal edilip 7 Haziran 1855'ten itibaren Kerç ve Yenikale'nin muhafazası Osmanlı ordusuna havale edildiyse de 1856 Paris

Antlaşması ile müttefik birlikler şehri Ruslar'a iade ettiler.

Daha sonraki yıllarda Kerç bir liman, demiryolu istasyonu ve sanayi (bilhassa metalürji, konserve, tütün vb.) merkezi olarak gelişti. Müslüman cemaati, çevrede ve genel olarak Kerç yarımadasında yoğun olmasına rağmen şehir içinde ancak küçük bir azınlık teşkil ediyordu (1897'de yapılan resmî nüfus sayımına göre toplam 33.347 kişiden oluşan şehir nüfusunun yalnızca 1909'u müslümandı). Şehir içinde bir caminin mevcut olduğu bilinmektedir. Osmanlı devrinden kalan bu cami şehirde Rus hâkimiyetinin tesisinden sonra XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Ortodoks kilisesine çevrilerek yeniden inşa edilmişti. Bina yeni aldığı şekille soğan kubbeli ve üç nefli bir kilise haline gelmişti. 1839'da buraya Kırım Tatarları'ndan bazılarının yerleştirilmesi üzerine hükümet kararıyla bina tekrar camiye çevrilerek 24 m. yüksekliğinde bir minare inşa edilmiş, ancak soğan kubbe dahil Ortodoks kilisesinin birçok özelliğini de korumuştur. Müslümanların şehir içinden ziyade çevrede oluşundan dolayı, 1906 yılında açılan ve kısa bir süre faaliyet gösterebilen Kerç Rüşdiyesi civardaki Kırım Tatar köyü Saraymen'de açılmıştı.

Kerç, Sovyet hâkimiyeti altında tam bir sanayi şehrine dönüştürüldü. Şehir içindeki müslüman nüfus yine küçük bir azınlık olarak kaldı (1933'te ancak % 4). II. Dünya Savaşı sırasında kanlı muharebelere sahne olan şehir Alman ve Sovyet orduları arasında birkaç defa el değiştirdi. 18 Mayıs 1944'te Kırım'ın bütün diğer yerlerinde olduğu gibi Kerç'teki Kırım Tatarları'nın da tamamı sürgün edildi. Yaklaşık yarım asırlık bir yasaktan sonra Kırım Tatarları ancak 1980'li yılların sonlarından itibaren Kerç çevresine dönmeye başladılar. Günümüzde Kerç, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin önemli bir sanayi, tersane, liman ve balıkçılık merkezi durumdadır. 2000'li yıllardan az önce nüfusu 200.000'e yaklaşmıştı (1991'de 178.000).

İçinde ve çevresinde antik devirlere ait çok önemli kalıntıları barındıran Kerç'te günümüzde şehir içinde -eski cami binası hariç- Türk-İslâm dönemine ait kayda değer herhangi bir eser mevcut değildir. Bununla birlikte şehir merkezinin dışında yer alan Osmanlı eseri Yenikale büyük ölçüde sağlam olarak ayakta durmaktadır. Ayrıca Kırım'a dönmekte olan Kırım Tatarları 1990'ların başlarında eski camiyi geri alarak restore etmiş ve tekrar ibadete açmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VII, 684-687; *Gorodskie poseleniya v Rossiyskoy İmperii*, Sankt Petersburg 1864, IV, tür.yer.; *Pamyatnaya kniga Tavriçeskoj gubernii na 1867 g.*, Akmescit 1867; V. H. Kondaraki, *V pamyat stoletiya Krıma. İstoriya i arheologiya Tavridi*, Moskova 1883; A. Bezçinskiy, *Putevoditel po Krımu*, Moskova 1903; *Pervaya vseobşçaya perepis naseleniya Rossiyskoy İmperii*, 1897 g. XVI. *Tavriçeskaya guberniya*, Sankt Petersburg 1904; *Krım. Putevoditel*, Akmescit 1926; B. V. Baranov, *Krım. Putevoditel*, Moskova 1935; W. Barthold, *Soçineniya*, Moskova 1968, III, 458-459; a.mlf., "Kerç", *İA*, VI, 582-583; *Krım. Putevoditel*, Akmescit 1982; S. M. Çervonnaya, *İskusstvo tatarskogo Krıma*, Moskova 1995; Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe: 1475-1600*, Ankara 2000, s. 265-272; "Kerç", *BSE*, XXXII, 232-233; C. E. Bosworth, "Kerç", *EI*² (İng.), IV, 891-892.

HAKAN KIRIMLI

KERDERÎ, Hâfzüddin

(bk. BEZZÂZİ).

KERDERÎ, Şemsüleimme

(شمس الائمة الكوردی)

Şemsüleimme Muhammed b. Abdissettar b. Muhammed el-İmâdî el-Berâtekinî el-Kerderî (ö. 642/1244)

Hanefî fakihî.

18 Zilkade 559'da (7 Ekim 1164) Hârizm bölgesinin idarî merkezi olan Gürgenç'e (Cürcâniye) bağlı Kerder şehrinin Berâtekin kasabasında dünyaya geldi. Kureşî'nin verdiği bu bilgiye karşılık Kefevî onun aynı yıl Kerder'de doğduğunu belirtir. En tanınmış hocaları olan Kâdîhan ve Burhâneddin el-Merginânî'nin sırasıyla 592 (1196) ve 593 (1197) yıllarında vefat ettikleri göz önüne alınırsa Kerderî'nin doğumu için Leknevî'nin kaydettiği 599 (1203) tarihinin yanlış olduğu ortaya çıkar. Bu yanlışın, onun eserinin temel kaynağını oluşturan Kefevî'nin *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr*'ına ait elindeki nüshada mevcut istinsah hatasından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Zira Leknevî, başka bir kaynaktan gördüğü 559 (1164) tarihini Kefevî'nin verdiği yıla aykırı bularak dikkate almazken Kefevî bu tarihi esas alır. Ayrıca Kureşî, Kerderî'nin künyesini Ebü'l-Vecd olarak verirken Zehebî, İbn Kutluboğa ve el-Melikü'l-Eşref er-Resülî Ebü'l-Vahde şeklinde kaydederler. Son kaynağın Kerdûzî diye verdiği nisbe de Kerderî'nin yanlış yazılmış şekli olmalıdır. İbnü'l-İmâd,